

Prof. dr MIHAILO RADIC

RAZVOJ I SOCIJALISTIČKI PREOBRAŽAJ POLJOPRIVREDE JUGOSLAVIJE

1. OSOBENOSTI JUGOSLOVENSKOG PUTA SOCIJALISTIČKOG PREOBRAŽAJA POLJOPRIVREDE

Razvoj poljoprivrede predstavlja jedno od najsloženijih pitanja u razvoju privrede jedne zemlje. Njen razvoj ima poseban društveno-ekonomski, politički pa čak i etički značaj. Teškoća u obezbeđivanju potrebnog razvoja poljoprivrede imaju i najrazvijenije zemlje. Ove teškoće se uvećavaju sa stepenom privredne nerazvijenosti zemlje. Uspešno se savlađuju ubrzanijim privrednim razvojem i socijalističkim preobražajem sela i poljoprivrede.

Socijalistički preobražaj poljoprivrede utoliko je otežaniji ukoliko je privreda nerazvijenija. Ali stoji i dokazana činjenica, da se baš socijalističkim preobražajem teškoće u razvoju lakše savlađuju i obezbeđuju se i poljoprivredi njen uspešniji i brži razvoj. Primer poljoprivrede Jugoslavije to dovoljno potvrđuje.

Socijalistička Jugoslavija je zatekla ne samo nerazvijenu nego i ratom razorenu i opustošenu privredu. U takvoj privredi, u kojoj je ogromnu predominaciju imala još nerazvijenija i ratom razorenija poljoprivreda, otpočeo je u novoj Jugoslaviji i socijalistički razvoj i socijalistički preobražaj poljoprivrede.

U staroj Jugoslaviji, do nemačkog napada i okupacije 1941. godine, u poljoprivredi je bilo u upotrebi manje od 3.000 podosta istrošenih, različitih tipova i maraka uvezenih traktora. Nije bilo ni jednog kombajna. To je bila sitnosopstvenička poljoprivreda sa ogromnim brojem (preko 2 miliona) sitnih isparcelisanih privatnih poljoprivrednih gazdinstava. Ona su posedovala 15 miliona hektara zemljišnih površina podobnih za poljoprivrednu proizvodnju. Na poljoprivredna gazdinstva veličine poseda do 5 hektara zemljišne

površine otpadalo je blizu 3/4 (68%) od ukupnog broja svih ovih gazdinstava u bivšoj Jugoslaviji. Uprkos njihovom velikom broju, ona su raspolagala sa manje od 1/3 (29%) ukupnih poljoprivrednih površina.

Pored velike usitnjenosti i rasepkanosti površina zemlje ovih gazdinstava, neznatne primene modernih sprava i mašina, ova su gazdinstva takođe malo primenjivala i mineralnih đubriva i drugih agro-tehničkih sredstava u proizvodnji. Upotrebljavala su manje od 3 kilograma mineralnog đubriva po hektaru obradive površine.

U isto vreme poljoprivrednici u Italiji upotrebljavali su preko 100, a u Švajcarskoj čak preko 450 kilograma mineralnog đubriva po hektaru obradive površine.

Nerazvijenost i zaostalost poljoprivrede stare Jugoslavije, slaba i neznatna primena agrotehničkih i agrohemijskih modernijih proizvodnih sredstava, uzrokovali su i niske prinose po jedinici površine i po grlu stoke. U predratnom desetogodišnjem periodu (period od 1930—1939. godine) prosečan prinos pšenice po hektaru zasejane površine iznosio je 11,4 mc; kukuruza 16,4 mc; šećerne repe 176 mc i krompira 60 mc. Isto tako bila je i veoma niska mlečnost krava. Iznosila je manje od 1000 litara po jednoj kravi godišnje. Ti su prinosi, u odnosu na razvijenije zemlje Evrope (Italija, Nemačka, Danska, Švajcarska), bili u tom vremenskom periodu, za dva, a i preko tri puta niži u staroj Jugoslaviji.

Sliku nasleđenog stanja poljoprivrede na početku socijalističke izgradnje upotpunjavaju još i podaci o šteti koju je ona pretrpela u toku ratnih pustošenja. „U toku rata u Jugoslaviji je izgubilo život 1,700.000 ljudi (ili svaki deseti čovek) pored toga uništeno je: 63 odsto ovaca i koza; 61 odsto konja; 58 odsto svinja, 55 odsto goveda; 50 odsto poljoprivrednog inventara; 38 odsto vinograda i 24 odsto voćnih stabala.“¹

Takvo je stvarno stanje bilo u poljoprivredi Jugoslavije na samom početku njenog socijalističkog preobražaja. Praktično, posle pobeđe socijalističke revolucije, izgradnja nove socijalističke poljoprivrede započeta je u uslovima krajnje nerazvijenosti i zaostalosti u stepenu razvijenosti ove oblasti proizvodnje. Ovome se svemu svom svojom težinom dodaje još i strahovita ratna razorenost, opustošenost i uništenost poljoprivrede (njenih ljudskih i materijalnih činilaca). Pri ovakvom lošem stanju poljoprivrede, koja je i kao takva imala ogromnu predominaciju u privredi zemlje (1/2 od ukupnog nacionalnog dohotka poticala je iz poljoprivrede i u njoj je bilo zaposleno preko 3/4 od ukupnog broja stanovnika), u novoj socijalističkoj Jugoslaviji pristupilo se obnovi i izgradnji, a i socijalističkom preobražaju privrede i poljoprivrede kao njenog sastavnog dela.

S obzirom na opštu nerazvijenost, opredeljenje je bilo na ubrzani privredni razvoj. U ostvarivanju strategije ubrzanog razvoja

¹ Dr Mihailo Vučković: „Ekonomika poljoprivrede“, Ekonomski fakultet, Beograd, 1967. godine, strana 154.

težište se stavlja na ubrzaniji razvoj industrije. Poljoprivreda, kao oblast sa najvećom masom dohotka u ovoj inicijalnoj fazi privrednog razvoja, omogućavala je uz svoj krajnje usporen razvoj, ubrzanu industrijalizaciju zemlje. Politika ubrzanog industrijskog razvoja već je u relativno kratkom vremenskom periodu (1945/46—1955/1956. godine) počela da omogućava brži razvoj i poljoprivrede. Posle ovog desetogodišnjeg perioda obnove i izgradnje, inicijalnog perioda privrednog razvoja, potpunije počinje da se ostvaruje politika ravnomernijeg privrednog razvoja, odnosno ubrzanijeg razvoja i poljoprivrede. U kasnijem periodu razvoja i sada politikom privrednog razvoja se nastoji obezbediti dinamičan društveno-potreban razvoj poljoprivrede u sklopu dinamičkog brzog razvoja cele naše privrede.

Ostvarivanju politike ubrzanog ravnomernijeg privrednog razvoja i dinamičnog ubrzanog društveno-potrebnog razvoja poljoprivrede, doprinosila je i koncepcija našeg specifičnog puta socijalističkog preobražaja poljoprivrede.

Osnova našeg puta socijalističkog preobražaja poljoprivrede još od samog početka ovog procesa bila je agrarna reforma, stvaranje i razvijanje socijalističkog sektora poljoprivrede, zemljoradničko zadrukarstvo, odumiranje države, odnosno prenošenje privrednih finansijskih države na organizacije udruženog rada (proizvođače), demokratizacija, debirokratizacija, razvoj samoupravljanja i ostvarivanje raspodele prema radu, odnosno radnom doprinosu. U ovom procesu težište se stavlja na stvaranje krupnih proizvodnih jedinica — poljoprivrednih zadruga, dobara i kombinata. Od zemljišnog fonda dobijenog agrarnom reformom 49% se ustupa društvenim poljoprivrednim gazdinstvima (poljoprivrednim zadrugama, dobrima i kombinatima). On je poslužio kao značajan materijalni faktor za formiranje ovih gazdinstava i čitavog socijalističkog sektora poljoprivrede u Jugoslaviji. Uporedo sa ovim usledio je naročito 1949. i 1950. godine masovan pokret formiranja seljačkih radnih zadruga (one su po svojim osobenostima dosta ličile na kolhoze u Sovjetskom Savezu). U našim jugoslovenskim uslovima ovaj tip zadrugne organizacije ubrzo je počeo da ispoljava niz nepovoljnosti sa stanovišta razvoja proizvodnih snaga i izgradnje socijalističkih produkcionih odnosa u poljoprivredi. Otuda se pristupilo reorganizaciji seljačkih radnih zadruga i ponovo akcenat stavio na razvoj zemljoradničkih zadruga opšteg tipa.

Uporedo sa odvijanjem procesa reorganizacije seljačkih radnih zadruga, 1953. godine doneta je još jedna značajna mera agrarne politike u smislu daljeg jačanja i razvoja socijalističkog sektora poljoprivrede. A naime, te godine smanjuje se zemljišni maksimum individualnih poljoprivrednih proizvođača, koji je bio ustanovljen agrarnom reformom od 1945. godine. On se smanjuje od 25—35 hektara obradive površine zemlje, odnosno od 45 hektara ukupne površine zemlje, na 10 obradive, odnosno 15 hektara ukupne povr-

šine zemlje. Ovom merom nije dobijeno mnogo zemlje za opštedruštveni fond zemlje. Dobijeno je oko 300.000 hektara i sve je to ustupljeno društvenom sektoru poljoprivrede, odnosno dato je na korišćenje poljoprivrednim zadrugama, dobrima i kombinatima.

Posle sprovedene mere smanjivanja zemljišnog maksimuma u privatnom sektoru poljoprivrede, naše individualno poljoprivredno gazdinstvo se praktično svelo na porodično radno gazdinstvo. Na suprotnoj strani stvoren je veliki broj relativno krupnih društvenih poljoprivrednih gazdinstava.

Ona su postala i stalno sve više i više postajala ne samo krupna po zemljišnim površinama, nego i po kadrovima — raznovrsnim profilima stručnjaka, modernim agrotehničkim sredstvima, visokoj produktivnosti rada, proizvodnji i sposobnosti i ekonomskoj zainteresovanosti za proizvodnu saradnju sa individualnim poljoprivrednim proizvođačima. Time su se u kratkom vremenskom periodu, već 1955/1956. godine, stvorili potrebni materijalni i društveni uslovi za pojavu kooperacije kao metoda uključivanja zemljoradnika u društveno-organizovan proces proizvodnje i u samoupravljanje u našem društvu. Kooperacija u jugoslovenskoj poljoprivredi se u to vreme pojavila kao vid proizvodne saradnje između individualnih poljoprivrednih gazdinstava i socijalističkog sektora, odnosno zemljoradničkih zadruga, poljoprivrednih dobara i kombinata. Ona se zasnivala na dobrovoljnosti i ekonomskoj zainteresovanosti učesnika u toj i takvoj saradnji.

Proizvodnjom u kooperaciji društvena poljoprivredna gazdinstva su sve više i više postajala organizatori i nosioci modernog procesa proizvodnje i na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima. Svojom proizvodnom sposobnošću masovno su u proces proizvodnje uključivala individualne poljoprivredne proizvođače, njihove zemljišne površine i ostala raspoloživa sredstva za proizvodnju. U ovoj i ovakvoj proizvodnji individualni poljoprivredni proizvođači su u društvenim poljoprivrednim gazdinstvima dobili saradnika i neposrednog učesnika u organizaciji i izvođenju celokupnog procesa reprodukcije poljoprivrednog proizvoda.

U novije vreme i sada, a ubuduće još više će kooperacija, odnosno proizvodna saradnja poprimati osobine i karakter udruženog rada u zajedničkom planiranju, organizovanju i izvođenju celokupnog procesa reprodukcije poljoprivredno-prehrambenog proizvoda. Kroz udruženi rad u okviru zemljoradničkih zadruga i drugih oblika udruživanja zemljoradnika (poljoprivrednih dobara, kombinata i slično), naši individualni poljoprivredni proizvođači se uključuju u društveno organizovan proces proizvodnje i u samoupravne tokove našeg društva. Time oni postaju sastavni delovi ukupnog samoupravnog udruženog rada u našoj zemlji.

Proces udruživanja zemljoradnika u sadašnje vreme u organizacije udruženog rada (zemljoradničke zadruge i poljoprivredno-industrijske kombinata), teče približno na sledeći način.

Poljoprivredno-industrijski kombinati i zemljoradničke zadruge kao radne i složene organizacije udruženog rada, udružuju individualne poljoprivredne proizvođače u svoje odgovarajuće osnovne organizacije udruženog rada (osnovne organizacije udruženog rada za kooperaciju i osnovne zadružne organizacije).

Osnovna organizacija udruženog rada u nas je osnovna i polazna ćelija udruženog rada. Obično više osnovnih organizacija različitih delatnosti u okviru istorodnog procesa reprodukcije obrazuju radnu organizaciju. Isto tako više radnih organizacija koje imaju srodnosti i bliže proizvodne i poslovne povezanosti udružuju se u složenu organizaciju udruženog rada, a i dalje u šire zajednice udruženog rada.

Zemljoradnici i radnici se udružuju u postojeće osnovne zadružne organizacije i druge osnovne organizacije udruženog rada za udruživanje zemljoradnika ili ukoliko ovih nema dovoljno osnivaju nove. To su u osnovi prave zadruge poljoprivrednih proizvođača. One su kao oblik organizacije udruženog rada kolektivne ekonomske organizacije — u osnovi asocijacije poljoprivrednih proizvođača (zemljoradnika i ostalih radnih ljudi zaposlenih u njima) zasnovane na samoupravljanju, dobrovoljnosti, ekonomskoj zainteresovanosti, zajedničkom (samoupravnom) planiranju, organizovanju i izvođenju procesa proizvodnje i raspodeli tako zajednički proizvedenog dohotka u srazmeri sa radnim doprinosom svakog od učesnika u njegovom proizvodnji i realizaciji.

Koncepcija socijalističkog preobražaja naše poljoprivrede, u kojoj uporedo sa razvojem proizvodnih snaga izgrađujemo i socijalističke samoupravne produkcione odnose, ostvaruje se kroz udruživanje rada i sredstava zemljoradnika sa radom radnika zaposlenih u društvenim poljoprivrednim gazdinstvima i društvenim sredstvima za proizvodnju kojima raspolaže socijalistički sektor poljoprivrede. Ovim procesom — procesom udruživanja rada i sredstava — i sami zemljoradnici poprimaju status radnika u stalnom radnom odnosu, odnosno status radnika u udruženom radu naše socijalističke poljoprivrede.

Uključivanjem individualnog poljoprivrednog proizvođača u društveno organizovan proces proizvodnje i u samoupravne tokove našeg društva, on stvarno postaje radnik u udruženom radu. Otuda centralno u ostvarivanju sadržine našeg puta socijalističkog preobražaja poljoprivrede je proizvodno osposobljavanje zemljoradnika i time njegovo pretvaranje u radnika i samoupravljača u udruženom radu. To se postiže time što se zemljoradnik u udruženom radu svoje osnovne organizacije udruženog rada proizvodno osposobljava i uključuje u celokupni proces reprodukcije poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. On i njegovo poljoprivredno gazdinstvo, u okviru njegove osnovne zadružne i druge organizacije udruženog rada, osposobljavaju se za određenu proizvodnju (mesa, mleka, voća, povrća i slično). Pomoću njegovih sopstvenih proizvodnih sredstava i dodat-

nih potrebnih društvenih sredstava za proizvodnju, zajedno sa radom ostalih poljoprivrednika i radnika i stručnjaka svoje organizacije udruženog rada, naš individualni poljoprivredni proizvođač društveno se proizvodno osposobljava za masovnu proizvodnju i uključivanje u celokupni proces društvene reprodukcije poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. U okvirima svojih osnovnih organizacija udruženog rada, zemljoradnici su se udružili i organizovali proizvodnju proizvoda (mleka, mesa, šećerne repe, suncokreta, voća, povrća i drugo) i zajedno sa njima i preko njih svoj rad i sredstva za proizvodnju su dalje udružili u radne i složene organizacije udruženog rada (zemljoradničke zadruge, poljoprivredno-industrijske kombinata, a i šire u celokupne procese reprodukcije poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (proizvodnja sirovina, njihova prerada i plasman). Udruženi rad zemljoradnika ovim je postao sastavnim delom ukupnog udruženog rada ove oblasti proizvodnje. U njemu udruženi zemljoradnici zajedno sa svima radnicima i ostalim stručnjacima ove oblasti proizvodnje planiraju, upravljaju, organizuju i izvode celokupni proces reprodukcije. Svaki član ovog i ovakvog udruženog rada unapred zna ukupan, kao i svoj sopstveni proizvodni zadatak. Uporedo sa utvrđivanjem i dogovaranjem radnih zadataka i udela u ukupnom radu i proizvodu, utvrđuju se i dogovaraju i učešća u raspodeli tako zajednički proizvedene i realizovane vrednosti proizvoda i dohotka. Učešće u raspodeli je u zavisnosti od učešća u proizvodnji, odnosno direktno je vezano za radni doprinos — efikasnost i racionalnost proizvođenja društveno-potrebnih upotrebnih vrednosti-proizvoda.

U ovako udruženom radu zemljoradnici su proizvodno osposobljeniji. Oni ne moraju sami više da misle šta će i koliko čega da proizvode. Isto tako sami se ne brinu ni oko prerade, dorade i prodaje proizvoda. U sklopu udruženog rada i zajedno sa njim oni uređuju sva ova pitanja, kao i pitanja iz oblasti ekonomskih uslova proizvođenja. Udruženi zemljoradnik u svom udruženom radu proizvodno je osposobljen i unapred zna svoj deo posla. U ukupnom proizvodu njegov radni udeo je, kao i ostalih učesnika, unapred sporazumno, na osnovama objektivnih merila, utvrđen i dogovoren. Merilo je produktivnost rada, odnosno efikasnost i racionalnost proizvođenja. U onoj srazmeri u kojoj uspeva da proizvodi više, kvalitetnije i jeftinije u toj srazmeri mu raspodelom više pripada tako zajednički proizvedenog i realizovanog dohotka.

U takvoj organizaciji i izvođenju ukupnog procesa reprodukcije poljoprivredno-prehrambenog proizvoda, udruženi zemljoradnici svoju pažnju posvećuju uspešnijem proizvođenju. Oni se trude da u udruženom radu budu proizvodno osposobljeni da sa svojim i potrebnim dodatnim društvenim proizvodnim sredstvima proizvode toliki obim proizvoda i dohotka koji im obezbeđuju radne uslove i životni standard na nivou i u obimu koje imaju ostali radni ljudi u udruženom radu.

Dohodak i životni standard koje obezbeđuju u proizvodnji u udruženom radu u osnovi potiču iz rada i radnog doprinosa. Sa daljim razvojem i potpunijim ostvarivanjem sadržinskih osobnosti udruženog rada, udruženi zemljoradnici će sve veći i veći deo dohotka, a na kraju i ceo dohodak ostvarivati radom i po osnovu rada. Zemljište, njihova i društvena ostala sredstva za proizvodnju, staje za stoku i slično, sve više će im služiti i služiće samo kao polje rada, kao prostor na kome i u kome obavljaju svoje radne i proizvodne aktivnosti — obavljaju svoj deo procesa reprodukcije poljoprivredno-prehrambenog proizvoda. U takvim uslovima i okolnostima u kojima udruženi zemljoradnici svojim udruženim radom ostvaruju uvećanje dohotka i životnog standarda, sve su više zainteresovani za uvećanje obima i kvaliteta sredstava za proizvodnju kojima operiraju. No, uvećavanje obima i kvaliteta sredstava za proizvodnju njih ne interesuje sa stanovišta vlasničkih, a još manje sa stanovišta privatno-svojinskih odnosa. Njihov interes za stalno uvećavanje obima i proizvodnih sposobnosti sredstava za proizvodnju (u prvom redu društvenih i podruštvljenih proizvodnih sredstava) pobuđuju njihove proizvođačke potrebe efikasnijeg i racionalnijeg — produktivnijeg — proizvodnja i time uvećanja dohotka i životnog standarda.

Celo naše društvo, a posebno udruženi rad oblasti agrarne proizvodnje, nastoji i ima i društveni i ekonomski interes da omogući i pomogne brže odvijanje procesa udruživanja zemljoradnika. Sami zemljoradnici u udruženom radu, zbog niza svojih stvarnih i očiglednih prednosti, vide realne mogućnosti trajnog poboljšanog rešenja svog materijalnog i društvenog položaja, odnosno svoju potpunu transformaciju u radnika i samoupravljača u udruženom radu.

Zahvaljujući takvoj naučnoj i idejnoj opredeljenosti u metodu i pravcu socijalističkog preobražaja poljoprivrede, u nas se u praksi uspeo i stalno se sve više uspeva u uključivanju zemljoradnika u udruženi rad oblasti agrarne proizvodnje.

Iako je koncepcija udruženog rada novijeg datuma, u smislu uključivanja zemljoradnika u organizacije udruženog rada i time i u stalni radni odnos i potpunog i konačnog rešenja njihovog socijalnog osiguranja (Zakon o udruženom radu 1976. godine), veliki broj zemljoradnika je već u znatnoj meri ili pak i u potpunosti uključen u udruženi rad i u društveno-organizovan proces proizvodnje poljoprivrednih proizvoda. Najnoviji podaci iz 1978. godine potvrđuju da se blizu 15% od ukupnog broja zemljoradnika za samo poslednje 2 do 3 godine već uključilo u udruženi rad i dobilo status udruženog zemljoradnika. Taj broj se stalno uvećava i sa bržim i potpunijim ostvarivanjem sadržine udruženog rada, broj udruženih zemljoradnika će se još brže povećavati. Ostali zemljoradnici su u preko 80% slučajeva takođe na određen način uključeni u udruženi rad. Oni sa svojim organizacijama udruženog rada (zadugama i kombinatima) veoma obilno poslovno i proizvodno sarađuju. Sa

njima ugovaraju proizvodnju, koriste moderna društvena sredstva za proizvodnju, savete stručnjaka, snabdevaju se reprodukcijom materijalom, koriste kredite, obavljaju promet svojih proizvoda preko ovih organizacija, na određen način učestvuju i u upravljanju, učestvuju i u raspodeli u takvoj saradnji ostvarenog dohotka i drugo. Praktično i ti se zemljoradnici nalaze u značajno razvijenim oblicima udruženog rada i sa jasnom tendencijom i opredeljenjem konačnog uključenja u potpuno udruženi rad.

Prema tome, Jugoslavija je uporedo sa izgrađivanjem svoje koncepcije socijalističkog preobražaja poljoprivrede, kroz razvoj socijalističkog sektora i udruživanja zemljoradnika, obezbeđivala i njeno ostvarenje u praksi.

Zahvaljujući tome, u posleratnom razvoju ogromno su se razvile proizvodne snage oblasti agrarne proizvodnje, postignuti su neslućeno veliki proizvodni rezultati i uveliko su se izgradili samoupravni socijalistički produkcionni odnosi.

Uspesnost ostvarivanja koncepcije socijalističkog preobražaja poljoprivrede dovoljno jasno potvrđuju analize razvoja poljoprivredne proizvodnje u našoj zemlji.

2. RAZVOJ POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE U SFRJ

Pitanjima iz oblasti razvoja poljoprivrede i njene socijalističke izgradnje posvećivana je posebna pažnja još u pripremnim fazama socijalističke revolucije. U toku i posle uspešno izvedene socijalističke revolucije, ovim pitanjima se prilazi još konkretnije i potpunije. Svakako da u tom sklopu dominantno mesto pripada obezbeđivanju odgovarajućih ekonomskih i društvenih uslova nesmetanijem i društveno-potrebnom razvoju poljoprivrede. Njoj se prilazi kao sastavnim i nerazlučnim delom privrede. U funkcionisanju privrednih aktivnosti, otuda se javlja nužnost sinhronog ukomponovanja svih međuzavisnosti i uticaja u sklopu celokupnog privrednog razvoja. Razvoj svakog dela zavisna je od celokupnog razvoja, a i celokupni razvoj od razvoja svakog njegovog dela. Poljoprivreda i u ovom sklopu ima posebno mesto i značaj. Ona predstavlja u širim okvirima vrlo krupan privredno-proizvodni agregat. Direktno i indirektno u svoje aktivnosti, čak i u visoko razvijenim privredama, ona uključuje preko 40% ljudskih i proizvodnih kapaciteta i potencijala. Poremećaji i nepovoljnosti u ovoj i ovakvoj širokoj i važnoj oblasti ljudske delatnosti, otuda nužno izazivaju poremećaje i teškoće u razvoju celokupne privrede zemlje. Svakako da važi i obrnuto. To se u našem privrednom i društvenom razvoju često potvrđivalo. Tako da po tome imamo dovoljno iskustva. Snažan i povećan razvoj materijalne osnove poljoprivrede i njene proizvodnje, snažno i blagotvorno su delovali na razvoj ostale privrede, stabilizaciju cena, snabdevenost tržišta, povećanom izvozu, smanjenom uvozu i slično.

S obzirom na sve to, poljoprivredi i njenom razvoju, uticaju i doprinosu u našem privrednom i društvenom razvoju posvećivana je posebna pažnja. Oko njenog razvoja nema više dilema i nejasnoća. Posle inicijalnog perioda u razvoju naše privrede i završetka izgradnje krupnih i ključnih objekata industrijalizacije naše zemlje, prestala je potreba preliivanja akumulacije iz poljoprivrede u industrijski razvoj. Sada se i poljoprivreda stavlja u ekonomske uslove ubrzanog društveno-potrebno razvoja. U politici privrednog razvoja poljoprivreda dobija prvorazredno mesto. Njoj se obezbeđuju uslovi razvoja u granicama punog udovoljavanja društvenih potreba. U novije vreme ide se još i dalje, pa pored zahteva da bude osposobljena da proizvodi dovoljno za zadovoljavanje potreba u ishrani stanovništva naše zemlje, njoj se postavljaju zahtevi da proizvodi i za ekonomski i društveno opravdan i racionalan izvoz.

U ovom pogledu vodilo se dovoljno računa. Uporedo sa stvaranjem podobnih organizacionih formi krupne samoupravne socijalističke visoko-produktivne robne proizvodnje i uključivanjem zemljoradnika na samoupravnim i dohodovnim osnovama u udruženi rad agroindustrijske proizvodnje, vršeno je i snažno materijalno jačanje oblasti agrarne proizvodnje.

Od investicionih ulaganja koja su u periodu od 1945. do 1956. godine bila ispod nivoa amortizacije osnovnih proizvodnih fondova poljoprivrede, došlo se kasnije do relativno vrlo visokog obima ulaganja investicionih sredstava u ovu oblast proizvodnje. Taj obim ulaganja ubrzo je dostigao nivo od 10 i iznad 10% od ukupnog obima investicija cele jugoslovenske privrede. Pored ulaganja značajnih investicionih sredstava u samu poljoprivrednu proizvodnju, ogromna materijalna sredstva su ulagana i u mašinsku i hemijsku industriju koje proizvode za potrebe poljoprivrede. Isto tako rekonstruisana je i moderno i u širokim razmerama izgrađena i prehrambena industrija i druge industrije koje u svom radu koriste poljoprivredne proizvode.

U dvadesetogodišnjem periodu (1957—1977. godine) realna investiciona ulaganja su se više nego duplirala. Ona su porasla od 3,0 u 1957. na 7,3 milijarde dinara u 1977. godini. U 1978. godini i 1979. i 1980. godini, realna investiciona ulaganja u samo primarnu poljoprivrednu proizvodnju treba da iznose u proseku 8,2 milijarde dinara. U agroindustrijsku proizvodnju (poljoprivreda sa prehrambenom industrijom) ova ulaganja do 1980. godine treba da iznose prosečno godišnje po 12,8 milijardi dinara, ili 11,4% učešća u ukupnim privrednim investicijama Jugoslavije.

Politikom osposobljavanja poljoprivrede za društveno-potrebnu, modernu i visoko-produktivnu proizvodnju, razvijana je naročito industrija poljoprivrednih mašina, sprava, alata, hemijskih pro-

izvoda i slično. Zahvaljujući tome broj traktora u poljoprivredi Jugoslavije porastao je od 20.500 u 1957. na 296.825 u 1977. godini, ili za 14,5 puta. Potrošnja mineralnih đubriva (aktivne materije) u 1977. godini, dostigla je iznos od 802.000 tone, ili oko 115 kilograma po hektaru oranične površine. Na društvenom sektoru u 1977. godini upotrebljavano je oko 650 kilograma aktivne materije po hektaru oranične površine zemlje. Snažan preduslov za veću proizvodnju je i stalno uvećavanje društvenog fonda zemlje. On se uvećao od 827.000 u 1957. na 1.560.000 hektara obradive površine u 1977. godini. Njegovo učešće u ukupnom fondu obradive zemlje u Jugoslaviji u 1977. godini iznosilo je 15,7%. U novije vreme društveni fond zemlje naročito se uvećava putem kupovine od individualnih poljoprivrednih proizvođača. Godišnje se otkupljuje u proseku preko 10.000 hektara. Značajne zemljišne površine individualni poljoprivredni proizvođači ustupaju društvenom sektoru za svoje penzijsko osiguranje i slično. No, najvažniji i najmasovniji vid podružljavanja zemljišta u nas je kroz udruživanje zemljoradnika u zadruge i druge oblike organizacija udruženog rada u poljoprivredi. Ovim načinom u društveno-organizovan proces proizvodnje uključene su zemljišne površine svih onih zemljoradnika koji se potpuno i pretežnije bave poljoprivrednom proizvodnjom.

Ovim i drugim akcijama i procesima stvarani su i u najvećoj meri već su i stvoreni svi potrebni materijalni i društveni uslovi za nesmetan ubrzan društveno-potreban razvoj čitave oblasti agro-industrijske proizvodnje.

Zahvaljujući tome Jugoslavija je u posleratnom periodu i u periodu izgradnje socijalizma (period od 1945. do 1977. godine) u odnosu na desetogodišnji predratni period (1931—1939. godine) svoju ukupnu poljoprivrednu proizvodnju uvećala za 3,10 puta. To je jedan od najvećih u svetskim razmerama postignutih obima poljoprivredne proizvodnje u ovom dugom vremenskom periodu. On gledano kvantitativno, a znatno i kvalitativno, već uveliko zadovoljava potrebe našeg društva u ishrani. Pojavljuju se i značajne količine poljoprivrednih proizvoda koje se prodaju na inostranom tržištu (1977. godine izvezeno je 110.000 tona mesa u vrednosti od oko 270 miliona dolara, mesnih konzervi 20.591 tona, kukuruza 325.611, vina 77.656 tona, svežeg voća 50.925 tona, duvana 18.698 tona, semenskog kukuruza visokorodnih hibrida 98.000 tona u vrednosti od 55 miliona dolara, pšenice 25.000 tona kao poklon Etiopiji i drugo.*

Rast proizvodnje važnijih poljoprivrednih proizvoda u posleratnom periodu i u periodu izgradnje socijalizma u našoj zemlji bio je impozantan.

* Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1978. godine.

Kretanje obima i dinamike rasta proizvodnje važnijih poljoprivrednih proizvoda, može se videti iz sledećih podataka:

Tabela 1

*Proizvodnja pšenice i kukuruza u SFRJ**

Godina	Proizvodnja pšenice u 000 vagona	Prosečan prinos po ha u MC	Proizvodnja kukuruza u 000 vagona	Prosečan prinos po ha u MC
1930—39	243	11,4	430	16,4
1950	183	10,3	209	9,4
1951	228	12,9	404	17,1
1954	138	7,5	300	12,2
1955	243	15,8	390	15,8
1956	160	9,9	273	13,1
1957	310	15,8	566	21,9
1959	413	19,4	667	25,8
1964	370	17,6	696	28,6
1965	346	20,5	592	23,1
1966	460	25,2	798	31,9
1969	488	24,2	782	32,6
1970	379	20,7	693	29,5
1971	560	29,1	744	30,8
1972	484	25,2	793	33,8
1973	475	28,0	825	34,7
1974	628	34,1	803	35,6
1975	440	27,3	939	39,7
1976	598	34,7	911	38,4
1977	561	35,0	986	42,5

* Izvor: Savezni zavod za statistiku, Beograd.

Proizvodnja pšenice se u novijem vremenskom periodu (1974—1977. godine) u odnosu na predratni desetogodišnji prosek (1930—1939. godine), uvećala od 2,433.000 na oko 6 i iznad 6 miliona tona. U 1977. godini u odnosu na predratni desetogodišnji period, proizvodnja pšenice je uvećana ja 131 posto. Prosečni prinos u tom vremenskom razdoblju je porastao od 11,4 na 35,0 metričkih centi, ili za 218 posto. Znači, proizvodnja i prinosi pšenice su se, u odnosu na predratni period, više nego duplirali. Značaj ovakvih pozitivnih promena kod proizvodnje pšenice za čitavu našu privredu je ogroman. Ostvarena je preko duplo veća proizvodnja na manje zasejanim površinama zemlje i time su, s jedne strane, potpuno zadovoljene potrebe stanovništva za ishranu, a, s druge strane, oslobođene su površine za gajenje drugih ništa manje važnih i potrebnih kultura. S obzirom da se broj stanovnika uvećao za približno 30 posto,

proizvodnja pšenice je imala u proseku za preko pet puta brži porast od broja stanovništva. Takvo kretanje proizvodnje pšenice doprinelo je ne samo da se stanovništvo potpunije osloni na ishranu pšeničnim hlebom nego i da u celini sopstvenom proizvodnjom zadovolji potrebe svoje ishrane.

Zadovoljenjem potreba u ishrani stanovništva sopstvenom proizvodnjom pšenice sigurno da predstavlja najznačajniji uspeh naše posle-ratne ekonomske politike, a u okviru nje posebno naše agrarne politike. Tim uspehom su, nesumnjivo triumfovale i naše proizvodne snage i naši samoupravni socijalistički produkcionni odnosi. Razume se da je ovom i ovakvom triumfu u proizvodnji pšenice najviše doprineo naš društveni sektor poljoprivrede. On je u 1977. godini na zasejanim površinama od 465.255 hektara, ostvario ukupnu proizvodnju pšenice od 2,258.000 tona i prosečan prinos od 48,5 metarskih centi po hektaru zasejane površine. Sa postignutim prinosom od 48,5 metričkih centi po jednom hektaru u 1977. godini, naš socijalistički sektor (poljoprivredni kombinati, dobra i zadruga) je u toj godini skoro dostigao Holandiju (zasejana površina u 1977. godini iznosila je 130.000 hektara i ostvaren je prosečni prinos po hektaru od 52,3 mc) i Englesku (49,8 mc), prestigao Saveznu Republiku Nemačku (45,2 mc), Francusku (44,5 mc) i daleko za sobom ostavio Čehoslovačku (40,5), Mađarsku (40,5 mc). Bugarsku (38,7 mc), Austriju (37,6 mc), Poljsku (30,0 mc), Rumuniju (29,5 mc), Italiju (23,1 mc), Sjedinjene Američke Države (20,1 mc), Grčku (19,3 mc), Sovjetski Savez (14,6 mc) i Kinu (12,7 mc).*

U poređni prikaz prinosa postignutih na našim socijalističkim poljoprivrednim gazdinstvima, s jedne, i postignutih prinosa u navedenim zemljama, s druge strane, nedvosmisleno potvrđuje činjenicu njihovog sve bržeg uvrstavanja i izbijanje u red veoma krupnih i visoko-produktivnih proizvođača pšenice u svetu.

U analizi uspeha u obezbeđenju dovoljne proizvodnje pšenice za ishranu stanovništva, svakako da treba, sa stanovišta razvoja proizvodnih snaga i ravnopravnijeg materijalnog položaja poljoprivrede, istaći još i jednu, lako uočljivu činjenicu. Naime, u vreme nedovoljne razvijenosti proizvodnih snaga u poljoprivredi i nedovoljnih ulaganja u proizvodnju, zapažaju se, zavisno od prirodnih uslova, veoma velike oscilacije i u proizvodnji pšenice i u njenim prinosima. Prosto je neverovatno da su se prinosi (iz perioda 1956, 1954, i 1952. godine) spuštali na 9,9, 7,5 i 9,2 mc.

U novijem periodu neuporedivo razvijenije materijalne osnove, kao i punijeg razvoja u njoj samoupravljanja i stimulativnijeg sistema raspodele, tih i takvih oscilacija nema, ili su one svedene na neznatna ispoljavanja.

I u proizvodnji kukuruza tendencije su skoro identične, iako nešto blaže ispoljene. Proizvodnja kukuruza je u 1977. godini po-

* Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1978. godine.

rasla u odnosu na desetogodišnji predratni period od 430.000 na 986.000 vagona ili za 130 posto, a prinosi od 16,4 na 42,5 mc ili za 162 posto. I kod proizvodnje kukuruza naša socijalistička gazdinstva se po prinosima nalaze u samom vrhu svetske rang liste najuspešnijih proizvođača. Samo Holandija, ali na manjim površinama, nalazi se po prinosu nešto ispred naših poljoprivrednih kombinata, dobara i zadruga. Ona su u 1977. godini ostvarila prosečan prinos po hektaru od 63,8, Holandija 69,8, SAD 57,0, Italija 63,3, Francuska 48,0, Kanada 59,0, Mađarska 48,5, Bugarska 43,3, SSSR 36,7 i Rumunija 38,6 mc. Prema tome, i ovde je, približno kao kod pšenice, prosečan se prinos više nego udvostručio, odnosno preko duplo veća proizvodnja se dobija sa iste veličine zasejanih površina.

Kod ostalih biljnih kultura, takođe se primećuje visok porast i ukupne proizvodnje i prosečnih prinosa.

Porast proizvodnje i prosečnih prinosa po jedinici zasejane površine kod šećerne repe i krompira, može se videti iz sledećeg pregleda.

Tabela 2

*Proizvodnja šećerne repe i krompira u SFRJ**

Godina	Proizvodnja šećerne repe u 000 vagona	Prosečan prinos po ha u MC	Proizvodnja krompira u 000 vagona	Prosečan prinos po ha u MC
1930—1939	62	176	165	60
1950	85	86	105	43
1951	194	193	165	72
1954	125	159	188	72
1955	136	198	227	86
1956	113	163	219	81
1957	203	246	331	116
1959	242	297	276	94
1964	283	320	282	86
1965	262	329	238	73
1966	403	380	323	95
1969	364	381	310	94
1970	295	346	292	89
1971	296	350	295	89
1972	327	413	241	75
1973	334	387	297	93
1974	430	412	313	96
1975	421	392	239	75
1976	471	441	283	91
1977	528	431	303	95

* Savezni zavod za statistiku, Beograd.

U proizvodnji šećerne repe, krompira i drugih proizvoda biljne proizvodnje tendencije porasta su očigledne kao i kod pšenice i kukuruza.

Proizvodnja šećerne repe je porasla u 1977. godini u odnosu na desetogodišnji predratni period od 61.600 na 528.000 vagona ili za 765 posto, a prinosi od 176 na 431 mc, ili za 150 posto. Komentar ovakvom rapidnom porastu proizvodnje šećerne repe u našoj zemlji u posleratnom periodu, je, u najvećoj meri, nepotreban. Proizvodnja se skoro udevetostručila, a prinosi po jedinici zasejane površine više nego duplirali. Tim i takvim porastom proizvodnje šećerne repe, proizvodnja šećera već odavno zadovoljava jugoslovenske potrebe, pa ih, u poslednje vreme, znatno počinje i da prevazilazi (proizvodnja šećera je porasla od 107.000 u 1930—1939. na 710.000 tona u 1977. godini).

Proizvodnja krompira postaje sve značajnija i u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji i u ishrani stanovništva. Ona je porasla od 165.000 u periodu od 1930. do 1939. na 303.000 vagona u 1977. godini, ili za 85 posto, a prinosi od 60 na 95 mc, ili za 58 posto.

U okviru biljne proizvodnje, posebna pažnja se posvećuje proizvodnji suncokreta. Njegova proizvodnja je porasla od 27.000 u 1939. na 479.000 tona u 1977. godini, ili za 17,7 puta. Sa godišnjom proizvodnjom od preko 200.000 tona jestivog ulja zadovoljavaju se potrebe u ishrani našeg stanovništva.

Ubrzan porast biljne proizvodnje, služio je kao solidna osnova razvoja stočarske proizvodnje.

U sklopu poljoprivredne proizvodnje, stočarska proizvodnja zauzima sve značajnije mesto. Proizvođači se sve više orijentišu da što veći deo biljne proizvodnje realizuju kroz proizvode stočarstva.

Značaj stočarske proizvodnje je višestruk. Pored udela koji stočarstvo ima u ishrani stanovništva, ono igra izvanredno veliku ulogu i u samoj poljoprivrednoj proizvodnji. Zajedno sa drugim proizvodnim faktorima, ono čini organsko jedinstvo procesa poljoprivredne proizvodnje i bez njega se moderna poljoprivredna proizvodnja ne može ni zamisliti. Jer putem stočarstva, a posebno govedarstva kao njegove najvažnije vrste, ne samo da se održava, već i popravlja i obogaćuje plodnost zemljišta. Naime, stočarstvo služi kao transmissiono sredstvo za razmenu materije, odnosno vraćanje zemlji onoga što joj je kroz proces proizvodnje oduzeto. Njegovim bržim razvojem, kroz razmenu materije, vraća se zemlji ne samo veća, nego i kvalitetnija masa supstance koja joj je kroz proces biljne proizvodnje oduzeta. Ovakav, na višem nivou, promet materije između biljnog i životinjskog sveta, zajedno sa dodavanjem u proces proizvodnje potrebne mineralne supstance, stvara uslove za veoma racionalnu i visoko produktivnu proizvodnju, kao i za punije zadovoljenje potreba u ishrani stanovništva, izvoz i drugo.

Koliko veliki značaj se pridavao razvoju stočarske u okviru poljoprivredne proizvodnje u našoj zemlji, može se videti iz ovih podataka.

Tabela 3

*Kretanje stočnog fonda (u 000 grla) u SFRJ**

Godina	Goveda	Svinje	Konji	Ovce	Živina	Broj uslovnih grla stoke — — ukupno
1931	4.718	5.036	1.332	12.287	19.859	—
1949	5.278	4.135	1.050	11.654	19.354	—
1954	5.097	4.310	1.193	12.112	25.450	4.258
1955	5.290	4.780	1.248	11.979	24.873	4.255
1956	5.206	4.655	1.296	11.360	25.938	4.231
1957	4.947	3.705	1.307	10.622	25.992	4.219
1958	4.860	4.226	1.296	10.626	28.508	4.418
1959	5.038	5.657	1.274	11.249	27.721	4.796
1960	5.297	6.210	1.272	11.449	20.343	5.506
1961	5.702	5.818	1.200	10.823	28.878	5.435
1962	5.884	5.161	1.226	11.143	28.304	5.406
1963	5.355	5.013	1.175	10.055	29.940	5.142
1964	5.106	6.106	1.143	9.726	32.514	5.500
1965	5.219	6.978	1.109	9.433	31.749	5.363
1966	5.584	5.118	1.131	9.868	31.685	5.739
1967	5.710	5.525	1.134	10.329	35.153	5.790
1968	5.693	5.865	1.126	10.345	35.974	5.169
1969	3.261	5.093	1.109	9.730	37.142	4.997
1970	5.029	5.544	1.076	8.974	40.857	5.213
1971	5.138	6.562	1.048	8.703	44.954	5.138
1972	5.148	6.216	1.015	8.326	44.584	5.188
1973	5.366	6.342	964	7.774	49.206	5.608
1975	5.872	7.683	922	8.175	54.991	5.439
1976	5.755	6.536	864	7.831	54.764	5.503
1977	5.561	8.441	760	7.503	60.158	5.634

Ako bismo posmatrali kretanje broja stoke, bez uporednog posmatranja kretanja stočarske proizvodnje, u posleratnom u odnosu na predratni period, teško da bismo mogli biti zadovoljeni. Kod kretanja broja goveda u posleratnom periodu, primećuju se znatna osciliranja, odnosno često povećanje i opadanje njihovog broja. Broj goveda se kretao od 4,718.000 u 1931. do 5.884.000 grla u 1962. godini, da bi od tada sa čestim porastima i opadanjima dostigao iznos

* Izvor: Savezni zavod za statistiku, Beograd.

u 1977. godini od 5,561.000 grla, ili za samo 18 posto više nego u 1931. godini.

Promene kod broja svinja su nešto izraženije od promena koje su zapažene kod kretanja broja goveda. Broj svinja se kretao od 5,036.000 u 1931. do 7,683.000 grla u 1975. godini. U odnosu na 1931. broj svinja je u 1977. godini veći za 3,405.000, ili za 67%.

Kod kretanja broja konja i ovaca, primećuje se stagnacija sa tendencijom smanjenja njihovog broja.

Opadanje broja konja je sasvim normalna pojava. Ona je posledica upotrebe mehaničke vuče u poljoprivredi, odnosno mehanizacije procesa poljoprivredne proizvodnje i kao takva pozitivno se može oceniti. Nasuprot tome stagnacija i opadanje broja ovaca se nikako ne može pozitivno oceniti. Takvo kretanje je rezultat nerazvijenosti ove proizvodne grane i nerešenosti materijalnih i tržišnih uslova njenog razvoja.

U okviru stočarstva, bez nekih većih kolebanja, živinarstvo pokazuje veoma brz porast. Broj živine je porastao od 18,8 u 1931. preko 32,5 u 1964. na 60,2 miliona komada u 1977. godini.

Gledano u celini, bez obzira na velika kolebanja porast i opadnje broja — stočarstvo se (brojno) nalazi na višem nivou od nivoa koji je ono imalo u predratnoj Jugoslaviji, kao i od nivoa u prvim posleratnim godinama obnove i izgradnje naše zemlje. Broj uslovnih grla stoke porastao je od 4,258.000 u 1954. na 5,634.000 u 1977. godini ili za 32 posto.

No, svakako da broj stoke i ako je veoma značajan, on ipak ne odražava pravo stanje u stočarstvu. On to još daleko manje može da odražava u stočarstvu koje se brzo intenzivira, menja strukturu, a i kvalitativno se menja, kao što je to slučaj, u novijem periodu, u našoj zemlji.

Za ilustraciju toga, najbolje može da posluži komparativna analiza kretanja broja stoke i kretanje stočarske proizvodnje. U našim uslovima, brze strukture i kvalitativne promene, primećuje se stagnacija ili pak neznatan porast broja stoke, uz istovremeno više nego dupliranje porasta obima i kvaliteta stočarske proizvodnje.

U odnosu na predratni desetogodišnji period: proizvodnja mesa se u 1977. godini uvećala za 1,029.000 tona, mleka za 2,260 miliona litara i jaja za 2.373 miliona komada. Gledano u relativnim brojevima, proizvodnja mesa, u tom periodu, je porasla za 258 posto, mleka za 125 posto i jaja za 220 posto.

Na kraju ovih parcijalnih analiza u vezi sa proizvodnjom pojedinih važnijih poljoprivrednih proizvoda, od značaja je ukazati i dati pregled i globalnog kretanja poljoprivredne proizvodnje u našoj zemlji.

Već kroz analizu proizvodnje pojedinih važnijih proizvoda, mogla su se, u izvesnoj meri, sagledati i ukupna kretanja poljoprivredne proizvodnje u našoj zemlji u posleratnom periodu. Proizvodnja nekih

Tabela 4

Promene u stočarskoj proizvodnji, nastale u posleratnom periodu, mogu se videti iz ovih podataka.

*Proizvodnja mesa, mleka i jaja u SFRJ**

Godina	Proizvodnja mesa u 000 tona	Proizvodnja mleka u milionima litara	Proizvodnja jaja u milionima kom.
1930—1939	398	1.819	1.268
1952	303	1.464	902
1953	378	1.696	921
1954	405	1.701	1.061
1957	492	2.309	1.509
1958	499	2.344	1.511
1959	573	2.451	1.527
1960	635	2.434	1.533
1961	644	2.393	1.416
1962	651	2.326	1.420
1963	657	2.272	1.643
1964	679	2.334	1.733
1965	776	2.399	1.747
1966	709	2.615	1.996
1967	780	2.712	2.126
1968	858	2.735	2.186
1969	806	2.723	2.476
1970	847	2.655	2.781
1971	922	2.650	2.937
1972	875	2.879	2.964
1973	857	3.159	3.201
1974	1.012	3.531	3.674
1975	1.052	3.688	3.590
1976	1.326	3.871	3.825
1977	1.427	4.079	4.041

od tih proizvoda, u posleratnom u odnosu na desetogodišnji predratni period, se više nego duplirala, skoro utrostručila, pa i više od toga (indeksi: pšenica — 231; kukuruz — 230; meso — 358; mleka — 225; jaja — 320; šećerna repa — 865; suncokreta — 1.770; itd.). No gledano u celini, fizički obim poljoprivredne proizvodnje u 1977. godini u odnosu na desetogodišnji predratni period (1930—1939), veći je za čitavih 210 posto.** Poređenjem stope rasta poljoprivredne proizvodnje sa stopom rasta stanovništva u našoj zemlji u posleratnom periodu, lako se da uočiti daleko brži porast proizvodnje od

* Izvor: Savezni zavod za statistiku, Beograd.

** Izvor: Podaci Saveznog zavoda za statistiku, Beograd.

porasta stanovništva. Prosečna stopa rasta poljoprivredne proizvodnje za ceo posleratni period (1945—1977), iznosila je 4 posto, a stanovništva zemlje od 1,4 posto (u novije vreme, posle 1970. godine, stanovništvo se uvećava po stopi manjoj od 1% — 1977, godine stopa je iznosila 0,9%).

Više od dvostruko bržeg porasta stanovništva rast poljoprivredne proizvodnje uticao je na sve potpunije zadovoljenje potreba zemlje u ishrani stanovništva. Takvim kretanjem Jugoslavija je danas, ne samo, u najvećoj meri, svojom proizvodnjom poljoprivrednih proizvoda zadovoljila potrebe u ishrani stanovništva, nego već ima i značajnijih količina proizvoda za izvoz, odnosno, naša se zemlja, u novije vreme, sve više pojavljuje kao značajan izvoznik visoko-kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda.

Kretanje stope rasta poljoprivredne proizvodnje u predratnom i posle ratnom razvoju, može se videti iz sledećih podataka.

Tabela 5

*Rast poljoprivredne proizvodnje u periodu 1920. do 1977. godine**

Godina	Prosečna godišnja stopa rasta poljoprivredne proizvodnje
1920—1940	2,3
1948—1953	— 1,5
1948—1956	0,6
1957—1960	10,5
1961—1964	3,5
1964—1970	0,8
1970—1974	4,6
1970—1977	3,7
1975—1977	6,5
1970	100,0
1971	107,0
1972	104,0
1973	118,0
1974	118,0
1975	115,0
1976	123,0
1977	129,0

Poljoprivredna proizvodnja, zbog neznatnih ulaganja i politike prelivanja viška rada u industriji kao i drugih objektivnih i sub-

* Izvor: Savezni zavod za statistiku, Beograd, T. Šuvakov: Svetsko tržište poljoprivrednih proizvoda i spoljno-trgovinskih poljoprivrednih proizvoda Jugoslavije. Beograd, 1969, strana 71, 72 i 73. (magistarski rad).

jektivnih okolnosti, tek je u 1955/56. godini dostigla nivo proizvodnje iz predratnog perioda.

Ono što bi se, uglavnom moglo reći za razvoj poljoprivredne proizvodnje do 1948. godine, to je da se ona u tom kratkom posleratnom periodu (periodu 1945—1948. godine) nalazila u procesu otklanjanja ratne razorenosti, obnove i traženja novih organizacionih i drugih rešenja. Nepostojanje materijalnih i drugih uslova za formiranje razvoja poljoprivrede putem kolektivizacije kolhoznog tipa, kao i niza slabosti tog i takvog u našim uslovima puta socijalističke rekonstrukcije poljoprivrede (loša i birokratizirana organizacija rada, destimulativnost sistema raspodele i slično) doprinosili su ne samo usporavanju, nego i opadanju stope rasta poljoprivredne proizvodnje u čitavom periodu od 1948. do 1953. godine. Stopa opadanja nivoa poljoprivredne proizvodnje za čitav taj vremenski period (razdoblje od 1948. do 1953. godine) iznosi 1,5. Tek od tog perioda stiču se povoljniji materijalni i drugi uslovi (reorganizacija seljačkih radnih zadruga, veća materijalna stimulativnost radnih ljudi, nova organizaciona i samoupravna rešenja i povećana materijalna ulaganja) za organizovaniji i brži razvoj poljoprivredne proizvodnje. Zahvaljujući tome poljoprivredna proizvodnja, već u tom sledećem periodu (1953—1956) prekida opadajuću i obezbeđuju značajnu rastuću stopu porasta poljoprivredne proizvodnje. Ona, već u tom periodu, mada ne zadovoljava potrebe zemlje, raste po prosečnoj godišnjoj stopi rasta od 4.1.

Sledeći period je poznat kao vremensko razdoblje u kome je postignuta najviša prosečna stopa rasta poljoprivredne proizvodnje čitavog dotadašnjeg socijalističkog razvoja jugoslovenske poljoprivrede. To je period u kome se putem ekonomske politike i drugim načinima omogućuje poljoprivredi da zadrži ceo svoj sopstveni višak rada i da još raznim kanalima dobije i dodatna sredstva za svoj ubrzani razvoj. Upravo to je period vraćanja poljoprivredi i to na višem nivou razvojnosti produktivnosti rada i uz nove metode socijalističke rekonstrukcije, onoga što joj je u periodu industrijalizacije zemlje bilo nužno otuđivano. U ovom razdoblju (period od 1957. do 1960. godine) poljoprivreda postiže neslućeno visoku stopu rasta svoje proizvodnje od 10,5 posto. Takav razvoj sa takvom stopom rasta svrstao je našu poljoprivredu u red nekolicine zemalja u svetu koje imaju najvišu stopu rasta svoje poljoprivrede (Japan, Grčka i Rumunija). Međutim, vremenski period visokog rasta poljoprivredne proizvodnje ubrzo je nestajao. Njega su, kao takvog, onemogućavali pogoršani uslovi sticanja dohotka u poljoprivredi i nedovoljna, neblagovremena i nedovoljno efikasna intervencija društvene zajednice u smislu svesno planskog usmeravanja i obezbeđivanja optimalnog razvoja privrede i poljoprivrede. Otuda se je godišnja stopa rasta poljoprivredne proizvodnje veoma brzo smanjila u periodu od 1960. godine do 1964. godine, u odnosu na period od 1957.

do 1960. godine. Ona se smanjila od 10,5 u prethodnom na 3,5 posto u sledećem periodu.

Takva tendencija naglog usporavanja i opadanja stope rasta poljoprivredne proizvodnje izazivala je niz negativnosti u ostaloj privredi pa i u ekonomskim odnosima sa drugim zemljama.

Pored drugih teškoća i ispoljenih slabosti u privredi teškoće i slabosti u razvoju poljoprivrede, bile su, takođe, jedan od značajnih elemenata za donošenje niza mera privredne i društvene reforme od 1965. godine. Njima se nastojalo obezbediti poljoprivredi povoljniji materijalni i društveni tretman. Kroz povoljniji materijalni i društveni tretman poljoprivrede u sklopu privrede i našeg društva, nastojalo se sprečiti dalje razvijanje negativne tendencije smanjenja stope rasta poljoprivredne proizvodnje. Međutim, zbog neizvršenja nekih od osnovnih intencija privredne i društvene reforme od 1965. godine, u oblasti agrara, primećeno je, i u reformskim uslovima, opadanje stope rasta poljoprivredne proizvodnje. Stopa rasta poljoprivredne proizvodnje u periodu od 1964. do 1970. godine, smanjila se na ispod 1 odsto (0,80 posto).

Smanjenje stope rasta poljoprivredne proizvodnje na ispod 1 posto (0,80 posto) u periodu od 1964. do 1970. godine, delovalo je višestruko negativno ne samo na oblast agrara, nego i na sve važnije privredne tokove u našoj zemlji. S obzirom da je u ovom vremenskom periodu stanovništvo se uvećavalo po prosečnoj godišnjoj stopi rasta nešto većoj od 1 posto, to obim proizvodnje, čak ne računajući značajan porast dohotka i njegov uticaj na porast tražnje, nije mogao da obezbedi ni postojeći nivo potrošnje po stanovniku. Nemogućnost poljoprivrede da obezbedi potrebnu stopu rasta svoje proizvodnje, naročito u novijem poslereformskom periodu, izazvala je nestabilnost na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, pritisak na porast cena tih proizvoda, smanjenje izvoza, povećanje uvoza i niz drugih nepovoljnosti i štetnosti.

Preduzete aktivnosti na otklanjanju zapaženih negativnih tendencija u razvoju i ekonomskom položaju poljoprivrede. Prvom konferencijom SKJ o agrarnoj politici od oktobra 1970. godine i drugim akcijama našeg društva, naročito preduzetim u toku i posle 1971. godine, (popravljanje ekonomskog položaja poljoprivrede i u primarnoj i u sekundarnoj raspodeli, snažniji razvoj samoupravljanja, udruživanja rada i sredstava i drugo), dale su povoljne i dosta zapažene rezultate. Oni se lako uočavaju u rastu poljoprivredne proizvodnje u periodu posle 1970. godine. Stopa rasta poljoprivredne proizvodnje se uvećala od 0,8 posto u periodu od 1964. do 1970. godine na 3,7 posto u periodu od 1970. do 1977. godine i na 6,5 posto u periodu od 1975. do 1977. godine.

Povoljnim kretanjima u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji, naročito posle 1970. godine, pridružile su se i povoljnosti u promeni njene strukture. Tendencije u promeni strukture naše poljoprivrede, prate sve one pozitivne strukturne promene svetske poljopriv-

redne proizvodnje. Čak šta-više, one se u našim uslovima znatno brže odvijaju. Tako da se danas sve više približavamo strukturama poljoprivrede najrazvijenijih zemalja. Učešće stočarske proizvodnje, stočno-krmnog bilja, povrća, voća i industrijskih kultura, stalno se uvećava u ukupnoj strukturi jugoslovenske poljoprivrede. To su posebno pozitivne tendencije koje će se i ubuduće odvijati i koje treba materijalno još izdašnije podržavati.

Prof. dr. MIHAILO RADIĆ

THE DEVELOPMENT AND THE SOCIALIST TRANSFORMATION OF THE YUGOSLAV AGRICULTURE

Summary

The research into problems involved in the topic „Development and Socialist Transformation of Agriculture in Yugoslavia“ has helped us to get a better insight into the whole development of our agriculture so far as well as into the policy and methods of its socialist transformation.

As to the development policy of agriculture, we started from the accelerated industrialization of the country. During this initial period of economic development funds accumulated in agriculture served the more rapid development of industry for the most part. This switching of funds accumulated was moderated as time went by so that conditions for the accelerated development of agriculture were created, too.

The concept of development of agriculture was such that policy-makers were rather soon aware that there existed no good reasons why accumulated funds should be singled out from agriculture. Thanks to this agriculture has been rightly ranked among the few priority fields of development.

According to the development concept for the periods from 1976 until 1980 and from 1981 until 1985, agriculture has been placed alongside energetics at the top of the list of fields which have been given the priority in development.

Thanks to such a policy of economic development agriculture is no more under-developed and it succeeded in increasing yields and rates of growth so as to match those of some most developed countries of the world. This holds particularly for the whole socialist sector as well as for peasants associated in cooperative farms and other socialist organizations of associated labour in our agriculture.

The output of wheat rose from 2,4 in the period 1930 — 1939 to 5,6 million tons in 1977 (yield per hectare from 11,4 to 35,0 metric cents). The output of corn rose from 4,3 to 9,9 million tons; that of the sugar beet from

0,6 to 5,3 million tons. The output of meat rose from 0,4 to 1,4 million tons, that of milk from 1,8 to 4,1 billion liters, while the output of eggs rose from 1,2 to 4,0 billion pieces etc. The overall production in agriculture in socialist Yugoslavia increased by 3,2 times during this time period.

Проф. д-р МИХАИЛО РАДИЧ

РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ЮГОСЛАВИИ

Резюме

Изучение вопроса по обработанной теме „Развитие и социалистическое преобразование сельского хозяйства в Югославии“ дало достаточно элементов за полное наблюдение всего пройденного пути развития нашего сельского хозяйства, тоже и политики и метода его социалистической трансформации. В связи с политикой развития сельского хозяйства исходилось от определений обусловленных ускоренной индустриализацией страны. В этом инициальном периоде хозяйственного развития, аккумуляция в сельском хозяйстве поспособствовала, в большей мере, более быстрому развитию промышленности. С временем его переливание аккумуляции облегчалось и создавались условия за ускоренное развитие и сельского хозяйства.

В концепции хозяйственного развития относительно быстро приходилось к сознанию о отсутствии серьёзных оснований к дальнейшему обособлению аккумуляции капитала из сельского хозяйства. Благодаря тому, в новейшее время, сельское хозяйство на основании присоединенно к числу преимущественных областей развития.

По концепции развития в периоде с 1976 по 1980 гг и с 1981 по 1985 гг, сельское хозяйство находится вместе с энергетикой на верху ранг листы областей с преимуществом в развитии.

Благодаря такой политике хозяйственного развития, сельское хозяйство достало сил вытащить из круга слаборазвитых и осуществлять урожай и стопе роста на уровне несколько высокоразвитых стран в мире. Это особенно относительно к её всему социалистическому сектору, как и на объединенные крестьянские хозяйства в сельскохозяйственных задругах и других социалистических организаций объединенного труда в нашем сельском хозяйстве.

Урожайность пшеницы увеличилась с 2,4 миллион тон в 1930—1939 до 5,6 миллион тон в 1977 году (урожай с гектара с 11,4 до 35,0 центнера); кукурузы с 4,3 до 9,9 миллион тон; сахарной свеклы с 0,6 до 5,3 миллион тон; мяса с 0,4 до 1,4 миллион тон; молока с 1,8 до 4,1 миллиард литров; яиц с 1,2 до 4,0 миллиард итд. Совкупное производство в сельском хозяйстве увеличилось в этом периоде в социалистической Югославии на 3,2 раза.